

LAVDATIO

DOMINI DIETER SCHLESAK

În căutarea revenirii acasă

George Guțu

Doamnelor și domnilor,

Unul din fenomenele care marchează de o bucată bună de vreme contemporaneitatea este acela al exilului și al migrației, ceea ce presupune părăsirea, prin forța împrejurărilor, a unui univers cunoscut, familiar, și tentativa de reintegrare într-un alt univers, străin, deseori ostil. Secolul al XX-lea stă încă de la începutul său, cu precădere din deceniul al treilea, pe lunga perioadă de instalare și dominație a două soiuri de dictatură, fascismul și comunismul, sub semnul părăsirii fortuite a propriei patrii, întru salvarea propriului drept la o viață liberă, demnă. Oaspetele, invitatul nostru, scriitorul, eseistul și publicistul Dieter Schlesak a fost, prin forța destinului, unul din cei mulți purtați de valul emigrării, dar unul din cei nu foarte mulți care și-au trăit și și-au mărturisit conștient drama, reflectând asupra momentelor de contorsiune, de frângere interioară, de revigorare, depunând mărturie trainică în opere literare, în eseuri profunde, în pragmatice luări de atitudine. Un exilat radiografiindu-și destinul, conștientizând depășirea frontierelor sufocante, starea de ne-limitare, dar și dez-rădăcinarea, înstrăinarea, ruptura, dez-amăgirea, disperarea plutirii în neant, ca un cosmonaut nevoit să-și părăsească nava, rătăcind prin hăul glacial, infinit, al spațiului cosmic, hrănindu-se din amintirea trăirilor de odinioară și aflându-și refugiul în la rândul său imensul cosmos al spiritului, în plurisemantismul expresiei lingvistice, în limbajul eteric al artei.

Născut la 7 august 1934 la Sighișoara, fostul nostru compatriot de origine germană Dieter Schlesak a fost scurt timp învățător, poposind apoi la București pentru a-și face timp de cinci ani studiile superioare de germanistică la universitatea care acum îl onorează cu o înaltă distincție. În 1959 devine redactor al revistei literare de limba germană „Neue Literatur” de la București, intră în vizorul poliției secrete sub bănuiala de a fi ascuns texte ale unui autor interzis, Mircea Palaghiu, simțind pe propria-i piele ceea ce Paul Goma numise o „libertate” mai hidoasă decât traiul într-o închisoare. Este marcat, ca mulți alții, de momentul atitudinii „rebele” a lui Ceaușescu din 21 august 1968, descoperindu-și, pe fundalul „vinei” biografice de a fi avut rude integrate activ în rândul SS-ului, valențe de stânga, cochetând cu un marxism aflat la modă la acea vreme în vestul Europei. 1968 înseamnă și anul apariției primului său volum de versuri „Grenzstreifen” (Patrulare pe frontieră), anul primului său voiaj occidental alături de Ion Caraion și Veronica Porumbacu – voiaj care a constituit și prima sa confruntare traumatizantă cu realitatea occidentului, idealizat anterior pe fundalul opresiunii de acasă. Mărturii despre această sfâșiere interioară găsim în impresiile de călătorie „Visa Ost West Lektionen” (Viză. Lecții est vest) sau în principala sa operă, romanul „Vaterlandstage” („Zile acasă”, versiune românească din 1995): „Veneam de pe o altă planetă”, mărturisește autorul, „parcă ne plimbam pe lună”. „Luna” era Luxemburgul, o fereastră spre un alt univers, spre alte planete. Cea mai apropiată planetă, Germania, îi dădea fiori, bucuros că încă nu este confruntat cu realitatea ei, pentru că Germania reprezenta pentru el, minoritarul etnic, „centrul” unui univers de cultură, civilizație și limbă contemplat cu pietate din depărtare, de la „periferie”, din starea de insularitate a unei minorități trăitoare de secole departe de Germania, în inima României, în Transilvania... De aceea pleacă mai întâi la Paris, unde se vede cu Nina Cassian, prietenă a lui Paul Celan, pe care însă, fiind internat într-o clinică de boli nervoase, nu-l poate vedea. Urmează inevitabilul: „Șocul” contactului cu Germania Federală de atunci, cu orașele de trei ori distruse, cum spuse laureatul Premiului Nobel Heinrich Böll: de către naziști, de bombele războiului, în fine, de „oribila arhitectură a „miracolului economic””: „natura – artificială și ea ... goană, răceală umană” – impresii descrise cu acribie în „Vaterlandstage” sau în „Wenn die Dinge aus den Rahmen fallen” (varianta în limba română: „Revolta morților”). Cu „ura” față de occident în suflet, revine în patria de care voise a se lepăda, conștient de riscul de a nu mai căpăta niciodată șansa de a mai ieși de acolo. „Patria ceaușistă” îl ia imediat în primire – „cenzură, cenzură interioară,

munca de redacție, atmosfera băgătorilor de seamă, mizerie, asfixiere”. Schlesak este invadat tot mai evident de un sentiment de vid interior, plutește deja în spațiul intergalactic al celui care-și pierduse ambele patrii, vatra, căminul, adăpostul, lucruri de care depinde existența oricărui individ. Se decide să aleagă răul mai mic – Occidentul. Din deplasarea sa la Frankfurt împreună cu Nichita Stănescu și Virgil Theodorescu nu se mai întoarce.

Iluzie, re-așezarea în noua patrie nu s-a putut produce. „Aveam impresia că îmi pierd mințile în Germania, până și mâncarea mi se păreau artificiale” – spunea scriitorul Schlesak într-un interviu. Sau în limbajul poeziei: „Dinspre apus o înșelătoare / lumină, meșteșugite / apusuri de soare / roșii / timp liber bucuria concediului și / douăsutecincizeci de soiuri de pâine (...) // Frumoasă-i această țară / maternă // De aici venisem / acum aproape o mie de ani / aici sosim acum din nou. / Cu pietre funerare-n bagaje.” Sfâșiere interioară: sentimentul „trădării” patriei de origine se îmbină cu un tot mai acut sentiment al „vinei” istorice, mânuitorul de cuvinte se vede nevoit să-și revizuiască amintirile, siguranța de sine pălește în fața faptelor: „Mai toate rudele mele de sex masculin fuseseră în SS și se număraseră printre paznicii unor lagăre de concentrare din Germania”, inclusiv Victor Capesius, dinspre partea mamei. O mega-temă. Rezultatul: 6.000 de pagini din care s-a coagulat romanul „Vaterlandstage oder die Kunst des Verschwindens” (Zile acasă sau Arta dispariției) – zece ani de trudă față în față cu foaia albă, cu noianul de cuvinte al limbii materne, limba germană. Un opus al confesiunilor, o textură a trăirii și reflecției asupra procesului de creație, asupra travaliului scriitoricesc, o canava complexă și complicată, un roman necomercial, greu digerabil într-o lume a freneziei consumului, un roman lipsit de succesul de public, nici vorbă de best-seller, editurile fug de astfel de opere, ocolindu-le, cad însă repede în plasa unor făcături în consonanță cu rețete verificate, cu marketing-ul cititorilor naivi, gata să îngurgiteze ficțiuni ușoare, unele extrem de grave prin falsul mărturiei, prin inducerea în eroare a cititorului naiv, lipsit de cunoștințele necesare reconstituirii adevărului istoric. Dieter Schelesak este sincer până la a-și învârti singur cuțitul în rană, cuțitul cuvintelor, al expresiei poetice, aplecată plină de curiozitate asupra adevărului istoriei și al biografiei. Și preferă să se categorisească singur drept „neamț din a treia categorie”: așadar nici neamț-neamț, de la „centru”, nici neamț din România, adică de la „periferie”, și, mergând consecvent mai departe, un neamț fără patrie, un „Zwischenschaftler”, cum îi place să-și spună, după cum îl veți asculta și Dv. astăzi – o noțiune greu de tradus în românește și pe care, convenind cu

Domnia Sa, ne asumăm riscul de a o reda prin „om aflat în intermediaritate”. Cum anume – ne-o va spune chiar Domnia Sa. Reținem doar: Dieter Schlesak își asumă starea exilatului – ne miră, sau nu ne este nouă cunoscut, faptul că nimeni nu a făcut nici o legătură între el și Ovidiu, exilatul tomitan. Multe vorbesc împotriva apropierii acestor destine – și totuși: Agliano, localitatea în care s-a așezat Dieter Schlesak de peste 25 de ani, sună fermecător, vorbitorul de limba germană poate fi fascinat, dar noi, românii latini, ca și Dieter Schlesak de altfel, bun cunoscător al limbii noastre, simțim adierea „alienării” (lat. „alieno” – străin, străinul), așadar a înstrăinării. Dieter Schlesak e singur într-un adevărat paradis... Ovidiu era străin în infernul trac de la Pontus Euxinus. Om fără de țară, străin: Rătăcit într-o fundătură, așa cum ni-l prezenta Dieter Schlesak pe Tristan Tzara, poetul cu nume de țară: „În loc să se sinucidă / el și-a asumat străinătatea / iscodind limbajul / încolo și-ncoace - // fără ieșire.”

Un alt mare exilat, românul Emil Cioran, îi confirmă în scris de la Paris, citindu-i „Visa Ost West Lektionen”, „acuza nemiloasă la adresa Răsăritului și Apusului”, care este totodată „confesiunea disperată a unuia care nu poate alege”; scrierea ar fi putut purta subtitlul „Istoria unei deziluzii”. Noi am propune: Privirea scrutătoare a unui om lucid.

Ca șaizeicist și coleg de generație cu Nichita Stănescu Dieter Schlesak se definește drept „antiwilhelmeisterian” care și-a continuat tentativele transfrontaliere, trecerea peste limite, atât în domeniile politic și literar, cât și în cel al „transcomunicației” și parapsihologiei, problematică expusă de el într-un substanțial volum apărut la prestigioasa editură Rowohlt (1975) și axat pe ceea ce el numește „cea mai importantă limită, cea interioară (păzită), cenzura interioară” și pe ceea ce trece de aceasta, „tot ceea ce este trecut sub tăcere”, parapsihologicul. După Schlesak este necesară reconstruirea concepției despre lume, care să corespundă „noilor vremuri”. După ce au fost dărâmate granițe exterioare vor trebui abordate cele interioare, raportul dintre om și moarte ca una dintre cele mai mari înșelăciuni, acea „răsplată pentru 'orbirea' noastră care reprezintă temelia oricărei stăpâniri din lume: Timpul, Empirismul, risipite în Putere și Bani”.

În toate aceste avataruri din lumea contemporană Dieter Schlesak are două puncte de sprijin: limba germană (și toată încărcătura ei spirituală) și cultura română, fără de care, spune el, „nu-mi pot imagina existența mea spirituală, fiind marcat de ea!” Pendulând fructuos între cei doi poli, acasă în ambele puncte de sprijin, Schlesak le transformă în capetele unui pod al ceea ce eu numesc „interreferențialitate”, o cale de comunicare cu dublu

sens. Cultura română îi datorează lui Dieter Schlesak cea mai amplă antologie de poezie română apărută în spațiul germanofon, un imens cadou făcut de el literaturii române!

În acest plan al spiritului, Dieter Schlesak – omul cu mai multe patrii și fără de patrie în același timp – se află în căutarea unei „patrii mai profunde”, a „diasporei spirituale”. Folosind o metaforă holderliniană, el e în căutarea „zilelor de acasă” (Vaterlandstage). Și, cu titlul antologiei sale de poezie românească, putem afirma că în această căutare el străbate „Serpentine periculoase” (Gefährliche Serpentinaen). El caută ceea ce Ernst Bloch definea în celebrul său studiu „Principiul Speranței” drept „patrie”: „ceea ce tuturor le apare în copilărie și unde nu a adăstat încă nimeni”.

Dieter Schlesak are toate șansele să-și regăsească o patrie, revenind precum meridianul în punctul din care a pornit. Această accepțiune a meridianului o știm de la Paul Celan, un alt mare exilat plecat din România care ilustra, indirect, ideea de „Meridian”, teoretizată mai apoi în discursul rostit cu ocazia decernării premiului Georg Büchner, prin traseul pe care îl urmase în deloc fericitul său destin. Într-o scrisoare din 1962 Celan îi mărturisea fostului său mentor de la București, scriitorul Alfred Margul-Sperber: „Într-un anume sens, la fel ca și al Dv., drumul meu pornește tot de la poalele munților și fagilor din ținuturile noastre natale, el m-a purtat – ca să mă exprim mai în glumă, pe mine, cel marcat de spațiul carpatin – până hăt departe dincolo de Carpați...”¹ Și revenea deseori cu gândul și cu metafora la spațiul carpatin ca la o „patrie mai profundă”, așa cum Dieter Schlesak a revenit mereu la spațiul românesc, evocându-l, în diverse ipostaze, în mai toată opera sa beletristică, eseistică și publicistică, un spațiu care i-a marcat memoria, trecutul și prezentul.

Dieter Schlesak se află din nou printre noi, alături de un alt doctor honoris causa al Universității din București, scriitorul, eseistul și publicistul Hans Bergel, alături de numeroși alți conaționali ai săi și foști compatrioți ai noștri, trudituri în slujba limbii germane, scriitori de seamă precum Oskar Pastior, alt fost student al universității bucureștene, Herta Müller sau Richard Wagner, Werner Söllner, Klaus Hensel sau Ernest Wichner, traducători precum Gerhardt Csejka sau Georg Aesch, ca să nu amintim decât o parte din aceștia. Fără nici o patalama din partea guvernelor de la București, aceștia sunt adevărați ambasadori ai culturii și literaturii române.

¹ Scrisoare a lui Paul Celan adresată lui Alfred Margul-Sperber din 12.12.1962, în: "Neue Literatur", 7,1975, p. 59.

George Guțu:

În căutarea revenirii acasă. Laudatio cu prilejul decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București domnului Dieter Schlesak - 7 noiembrie 2005

La fel ca Dieter Schlesak, laureatul nostru de astăzi, căruia ne îngăduim să-i spunem cu sinceritate și grațitudine: Bine ați revenit din „intermediaritate”, cel puțin pentru câteva zile, în realitatea unei posibile patrii mai profunde, în planul real al spiritualității românești!